

KANT'TA TRANSANDANTAL BEN BİLİNCİ

Şahabettin YALÇIN*

Giriş

Kant'ın (1724-1804) 'benlik' (*self*) ve 'ben bilgisi' (*self-knowledge*) öğretisi, felsefesinin en zor yönlerinden biridir. Bu zorluk, kısmen onun muğlak ve zor anlaşılan dilinden ve kısmen de ben bilgisinin bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. Aslında Kant'ın dört başı mamur bir benlik ve ben bilgisi kuramı bulunmamaktadır, zira Kant bu konuları sistematik bir biçimde herhangi bir yerde toplu olarak ele almak yerine onları, eserlerinin çeşitli yerlerinde değişik bağlamlarda ele alır; bu ise konunun anlaşılmasını güçleştiren bir başka nedendir. Kant'ın benlik ve ben bilgisi ile ilgili söylediklerinin çoğu *Saf Aklın Eleştirisi* (bundan sonra kısaca *SAE*)¹ adlı eserinde yer alsa da diğer eserlerinde de bu konulara ilişkin önemli ifadeler bulmak mümkündür. Kant, *SAE*'nde benlik görüşünü ortaya koyarken değişik bağlamlarda değişik anlamlar kazanan farklı terimler kullanır. Kant'ın bu çerçevede kullandığı terimlerin başında ruh (*soul*), zihin (*mind*), özne (*subject*) ve benlik (*self*) gibi terimler gelmektedir. Bu terimlerin farklı ontolojik, epistemolojik, psikolojik, etik ve hatta teolojik implikasyonları olsa da Kant'ın transandantal felsefesinde çoğu zaman birbirinin yerine kullanıldıkları görülür. Bu nedenle, adı geçen terimleri kullanırken geçtiği bağlamlara dikkat etmekte yarar vardır. Biz bu makalede söz konusu terimlerden çoğunlukla benlik terimini kullanacağız, ama yer yer diğer terimleri de farklı bağlamlarda kullanmaktan kaçınmayacağız.

SAE'ne baktığımızda Kant'ın benlik ve ben bilgisi konularına ilişkin biri eleştirel ve diğeri pozitif olmak üzere iki tutum takındığını görürüz. Kant'ın eleştirel benlik görüşü, ekseriyetle *SAE*'nin 'Saf Aklın Geçersiz Çıkarımları' (*the Paralogisms of Pure Reason*) adlı bölümünde yer almaktadır. Kant burada 'Rasyonel Psikoloji' adını verdiği öğretiye bir dizi eleştiri yönelttikten sonra benliğin nasıl anlaşılması gerektiğine dair kendi öğretisini ortaya koyar. Kant'ın 'Rasyonel Psikoloji' adını verdiği öğreti, aslında Descartes'in (1596-1650) *cogito* kanıtını temel çerçeve olarak kabul ederek benliğin mahiyetine ilişkin bilgiyi salt 'Düşünüyorum' (*I think*) önermesinden çıkarmaya çalışan bir öğretilerdir. Öte yandan, Kant'ın pozitif benlik öğretisi ise daha çok iç duyudan elde edilen fenomenal benliğin ampirik bilgisine dair söylediklerinden oluşmaktadır. Biz bu makalede

*Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

¹Bu makalede adı geçen kaynaklarla ilgili bibliyografik bilgi, makalenin sonunda yer alan 'Kaynakça'da verilmiştir. Ayrıca makalede yer alan tüm çeviriler bana aittir.

lede daha çok Kant'ın eleştirel benlik öğretisini, eleştirel bir bakış açısından ele almaya çalışacağız; ancak yer yer onun pozitif öğretisine de atıfta bulunacağız, zira bu iki öğreti birbiriyle yakından ilintilidir. Kant'ın benlik öğretisine geçmeden önce Kant ile rasyonalist ve ampirist filozoflar arasındaki benliğe ve ben bilgisine ilişkin tutum farkını genel hatlarıyla kısaca ortaya koymak yerinde olacaktır.

Hem rasyonalist ve hem de ampirist öğeler içeren Kant'ın benlik öğretisi, rasyonalistler ile ampiristler arasında bir orta yol izleyerek benliğin hem nesne yönüne ve hem de özne yönüne vurgu yapar. Rasyonalistlerin ve ampiristlerin kabul ettiklerinde haklı ve fakat reddettiklerinde haksız olduklarını öne süren Kant, özne olarak benliğin (onun terminolojisi ile, düşünen benliğin) mahiyetine ilişkin *a priori* bir bilgiye rasyonel yahut entellektüel bir sezgi ile ulaşamayacağımızı söyleyerek ampiristlere hak vermesine karşılık, benliğe ilişkin tüm bilincimizin onun hakkında edindiğimiz ampirik bilgi ile sınırlı olmadığını söyleyerek ampiristlerle olan birlikteliğine son verir. Zira ampiristler, ampirik ben bilgisinin üzerinde ve ötesinde *a priori* bir ben bilincinin olmadığını öne sürerken Kant, ampirik ben bilgisine ek olarak özne olarak benlik hakkında *a priori* bir bilince sahip olduğumuzu iddia eder. Kant'ın 'transandantal ben-bilinci' adını verdiği bu saf yahut *a priori* ben bilinci, aslında tam anlamıyla bilgi olmasa da (zira Kant'a göre bilgi, sezginin (*Anschauung*) varlığını gerektirir, ama burada sözü edilen bilinçte saf ya da ampirik herhangi bir sezgi yoktur) genel olarak Kant'ın bilgi kuramında ve özel olarak da onun ben bilgisi görüşünde son derece önemli bir rol oynar. Zira bu saf ben bilinci, Kant'a göre, *a priori* veya ampirik her türlü nesne bilgisinin transandantal koşuludur.

Öte yandan, bilgi edinme sürecinde benliğin öznel yönünün (ya da özne olarak benliğin) önemini vurgulayarak rasyonalistlerle hemfikir olan Kant, çok önemli bir konuda yani özne olarak benliğin mahiyetine ilişkin rasyonel bir sezgi yoluyla bilgi sahibi olmayacağımızı söyleyerek onlardan ayrılır. Zira Kant'a göre özne olarak benliğin mahiyetine ilişkin *a priori* bir bilgi edinebilmemiz için bizim entellektüel sezgiye sahip olmamız gerekir. Ama Kant'a göre insanlarda böyle bir sezgi mevcut değildir. Kant'a göre benliğe ilişkin bilgi, tıpkı diğer tüm nesnelerin bilgisi gibi bir takım transandantal yahut *a priori* koşullara tabidir. Başka bir ifadeyle, Kant, rasyonalistlerin aksine, bilgi konusunda fiziksel nesnelerin bilgisi ile benliğe ilişkin bilgimiz arasında bir ayırım yapmaz. Bilindiği üzere, rasyonalistlere göre kişinin kendisine ilişkin bilgisi, fiziksel nesnelerin bilgisinden daha emin ve daha kesindir, çünkü ben bilgisi doğrudan bir sezgi ile elde edilirken fiziksel nesnelerin bilgisi duylardan gelen verilere dayanır. Bu görüşe kuşku ile yaklaşan Kant, her türlü bilginin bir takım transandantal koşullara uyması gerektiğini ve bu nedenle aralarında bu anlamda herhangi bir farklılık bulunmadığını öne sürer. Bu yüzden, Kant'ın düşünen benliğe ilişkin transandantal bilinç kavramını rasyonalistlerin entellektüel sezgisiyle karıştırmamak gerekir, zira Kant'ın transandantal ben bilinci, rasyonalistlerin entellektüel sezgisinin aksine, benliğin mahiyetine ilişkin herhangi bir *a priori* bilgi sağlamaz. Kant'ın özgün benlik anlayışını ele alırken bu genel çerçeveyi göz

önünde bulundurmakta yarar vardır.

Kant ve Transandantal Benlik

Kant, *SAE*'nde, tıpkı fiziksel alanda yaptığı fenomen-numen ayırımını benlik alanında da yaparak fenomenal benlik ile numenal benliğin birbirinden farklı olduğunu söyler. Aslında fenomenal benlik-numenal benlik ayırımı, fiziksel alanda yapılan fenomen-numen ayırımında gizli olarak bulunmaktadır, zira transandantal felsefede fenomenal benlik, fenomenal dünyanın bir parçası olarak kabul edilir. Fenomenal benlik, fenomenal dünyanın bir parçası olduğu için de fiziksel nesnelere tabi olduğu aynı transandantal koşullara (hissetme yetisinin saf formlarına yani zaman ve mekana ve idrak yetisinin saf kavramlarına yani "kategori"lere) tabidir. Öte yandan, numenal benlik ise prensip itibarıyla, zaman ve mekanda yer almadığı ve kategorilerin altına düşmediği için fenomenal dünyanın bir parçası değildir ve bu nedenle kendisi hakkında hiç bir bilgiye sahip olamayız. Kant'ın fenomenal benlik ile numenal benlik arasında yaptığı ayırım bir çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu ayırımı yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, bu iki benliğin iki farklı ontolojik entite olup olmadıkları ve eğer öyleyse aralarında ne tür bir ilişkinin olduğudur. Bazı Kant yorumcuları fenomenal benlik ile numenal benliğin iki farklı varlık olduklarını iddia etmişse de çoğu yorumcu, bunların iki farklı varlık olmaktan ziyade tek bir varlığın farklı veçheleri olduğunu öne sürmüşlerdir. *SAE*'nde her iki yorumu destekleyen pasajlar olsa da ikinci yorumun Kant'ın temel felsefi niyet ve varsayımlarıyla daha çok örtüştüğünü düşünüyoruz. İkinci yorumunun daha isabetli olduğuna dair en kuvvetli delillerden biri hiç kuşkusuz *Anthropology from a Pragmatic Point of View* adlı eserindeki şu ifadelerdir: "Benlik...maddi olarak değil, fakat biçimsel olarak ikidir; yani temsil edildiği tarz itibarıyla iki, ama içeriği itibarıyla tektir".²

Ancak Kant'ın benlik kategorileri fenomenal ve numenal benlik ile sınırlı değildir. O, bu iki benliğe bir üçüncüsünü de ekler: 'Transandantal yahut düşünen benlik'. Kant, transandantal benlik ve benlik bilincinin ne olduğunu söylemeden önce bu benliğin ne olmadığını belirtir. Genelde rasyonalistlerin ve özelden de Descartes'ın düşünen benlik konusunda geçersiz çıkarımlarda bulunduğunu iddia eden Kant, düşünen benlik konusunda *a priori* bilgi sahibi olunamayacağını öne sürer. Kant'ın 'Rasyonel Psikoloji' adını verdiği bu öğretiyi, benliğin mahiyetine ilişkin *a priori* bilgiyi benliğin salt düşünme kapasitesinden (yani 'Düşünüyorum' önermesinden) çıkarmaya çalışan metafizik bir öğretilerdir. 'Düşünüyorum' önermesinin 'Rasyonel Psikoloji'nin tek kaynağı olduğunu öne süren Kant, bu öğretiyi savunanların sözkonusu önermeden benlik hakkındaki tüm *a priori* bilgilere ulaşmaya çalıştıklarını söyler.³

Daha belirgin bir ifadeyle, Kant, 'Rasyonel Psikoloji' savunucularının 'Düşünüyö-

²Kant, *Anthropology...s.* 15n.

³*SAE*, A343/B402.

rum' önermesinden benliğin yalın, tinsel ve tözsel bir varlık olduğunu çıkarmaya çalıştıklarını söyler. Bu ifadeler Descartes'ı hatırlatmaktadır; zira Descartes, bizim entellektüel yahut rasyonel bir sezgi ile ruhun yalın ve tinsel bir töz olduğunu (*res cogitans*) ve diğer yaratılmış tözden yani maddeden (*res extensa*) tamamen farklı olduğunu bildiğimizi iddia etmişti. Descartes'a göre biz, benliğimizin içeriğini doğrudan bir sezgi ('açık ve seçik bir algı') ile biliriz; bu da bize benliğimizin yalın ve tinsel bir töz olduğunu gösterir. Kant ise bunu şiddetle reddeder, zira ona göre insanlarda entellektüel sezgi yoktur, sadece duyuşsal sezgi vardır. Transandantal felsefede entellektüel sezgi yalnızca Tanrı'ya aittir. Kant, 'Rasyonel Psikoloji' taraftarlarının benlik hakkında öne sürdüğü bu ve benzeri iddiaların aşağıdaki geçersiz çıkarıma dayandığını iddia eder:

- “Özne olmak dışındaki herhangi bir şekilde düşünilemeyen bir varlık, özne olmak dışında herhangi bir şekilde varolamaz; ve dolayısıyla da töz olmak zorundadır.
- Düşünen bir varlık, salt böyle bir şey olarak görüldüğünde, özne olmak dışında herhangi bir halde düşünülemez.
- Dolayısıyla, düşünen varlık, sadece böyle bir şey olarak yani töz olarak varolabilir”.⁴

Kant'a göre bu çıkarım geçersizdir, zira onda belirsiz bir orta terim bulunmaktadır. Büyük öncülde 'düşünülen şey' terimi, genel olarak nesne yani sezgide verilebilen ve kategorilerin altına düşebilen bir nesne ile olan ilişkisi itibarıyla ele alınmışken, küçük öncülde bu terim, sezgi yahut kategorilere herhangi bir göndermede bulunmaksızın salt benlik bilinci ile olan ilişkisi itibarıyla anlaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, büyük öncülde benlik, bir nesne olarak görülmüşken, küçük öncülde salt bir özne olarak görülmüştür. Dolayısıyla, der Kant, “Bu çıkarımın sonucu, 'Ben, bir özne olarak varolmanın dışında herhangi bir şekilde varolamam' önermesi değil, 'Ben kendi varoluşumu düşünürken kendimi ancak yargının öznesi olarak düşünebilirim' önermesidir. Bu ikinci önerme ise benim varoluş tarzımı herhangi bir şekilde aydınlatmayan analitik bir önermedir”.⁵

Bu kanıtı Saf Akılın diğer 'Geçersiz Çıkarımlar'ına da uygulayan Kant'a göre önermenin benliğin tözsellliğini ele alan birinci 'Geçersiz Çıkarım'da 'Rasyonel Psikoloji' taraftarları, düşüncenin mantıksal öznesi olarak benlik ile töz olarak benliği birbirine karıştırmaktadırlar. Kant'a göre birinci iddia analitik bir önerme iken ikincisi, sentetik a priori bir önermedir ve dolayısıyla birinciden çıkarılamaz. Benliğin yalınlığını yahut birliğini ele alan ikinci 'Geçersiz Çıkarım' konusunda ise Kant, mantıksal olarak yalın ve bütüncül bir benliğin, deneyimin transandantal koşulu olduğunu söylerken, bunun analitik bir önerme olduğunu ve dolayısıyla bize benliğin yalın bir töz olduğu bilgisini veremeyeceğini öne sürer. Kant benzer şeyleri, zamanda değişmeyerek kendi kendisiyle özdeş kalan benliği konu alan üçüncü 'Geçersiz Çıkarım' ve benliğin kendi varoluşuna ilişkin bilincini ve dolayısıyla ruh-beden sorununu ele alan dördüncü 'Geçersiz Çıkarım' hak-

⁴SAE, B410-11.

⁵SAE, B412n.

kında da söyler.

Kant, dördüncü 'Geçersiz Çıkarım'ın konusu olan ve onun döneminde oldukça popüler bir konu olan (aslında hâlâ popüler bir konudur bu) ruh ve beden arasındaki ilişki konusunda şunları söyler: Benim başka herhangi bir şeyden farklı bir düşünen varlık olarak kendimin bilincinde olmam, analitik bir doğrudur; ama bu, benim bir bedene sahip olmadan varolabileceğim anlamına gelmez, zira ben, "...benim dışımda varolan ve bana temsiller veren nesnelere olmaksızın sahip olduğum bu ben bilincinin mümkün olup olmayacağını..." bilemem.⁶ Kant böylece Descartes'ın ve diğer bazı filozofların karşı karşıya kaldığı ruh-beden sorunuyla uğraşmak zorunda kalmamıştır, zira Kant, benliği, bedenden tamamen farklı tözsel bir varlık olarak görmemektedir. Onun şu pasajda belirttiği gibi, belki de içsel ve dışsal tezahürlerin temelinde aynı şey yatmaktadır: "Ne dışsal tezahürlerin temelinde yatan *transandantal nesne* ve ne de içsel sezginin altında yatan şey, kendi içinde madde yahut düşünen bir varlıktır; her ikisinin temelinde yatan ve bizce bilinmeyen bu şey, bize birincisinin ampirik kavramını ve ikincisinin de varoluş tarzını vermektedir".⁷

Kant'ın 'Rasyonel Psikoloji'ye yönelttiği eleştirilerin dayandığı kanıtların, onun SAE'ndeki diğer argümanlarına oranla genelde daha sağlam ve daha tutarlı oldukları iddia edilmiştir. Bir çok Kant yorumcusu, Kant'ın 'Rasyonel Psikoloji'nin benliğin mahiyetine ilişkin öne sürdüğü iddiaları çürütmede başarılı olduğunu düşünür. Gerçekten de Kant, benliğin mahiyetinin *a priori* bir sezgi ile bilineceğine ilişkin iddiayı reddetmede tutarlı görünmektedir, zira transandantal felsefede tüm beşeri sezgi duyusaldir ve dolayısıyla entellektüel sezgiye yer yoktur. Gerçi Kant, ilk dönemlerinde entellektüel sezginin mümkün olduğunu düşünmüştür, ama daha sonra bu görüşünü değiştirmiş ve insanlarda entellektüel (*a priori*) sezginin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Dolayısıyla, benliğin düşünülmür bir nesne olarak bilgisinin mümkün olduğunu ima eden SAE'ndeki şu pasajı önceki görüşlerinin izlerinin henüz tamamen silinmediğine örnek olarak gösterebiliriz: "Kendisi dışındaki diğer her şeyi salt duyularıyla bilen...insan, kendisini de saf ben bilinci ile bilir; bu bilinç ise duyuların izlenimlerinden gelen bir bilinç değil, onun eylemlerinden ve içsel belirlemelerinden kaynaklanan bir bilinçtir. Dolayısıyla, insan, bir yandan kendisine fenomen olarak ve diğer yandan da hissetme kapasitesine ait olmayan bazı yetileri nedeniyle kendisine salt *düşünülmür (entellektüel) bir nesne* olarak görünür".⁸

'Düşünen Şey'

Kant, 'Rasyonel Psikoloji'ye ilişkin eleştirilerini sıraladıktan sonra 'Düşünüyorum'

⁶SAE, B409.

⁷SAE, A379-80.

⁸SAE, A546-7/B574-5, vurgu bize ait.

önermesinin ne anlama geldiğini ve bunun bize benlik hakkında ne tür bir bilinç verdiğini inceler. Kant'a göre 'Düşünüyorum' önermesi, bize sadece düşünen bir benliğin olduğunu gösterir, ama onun mahiyetinin ne olduğunu göstermez.⁹ Yani bu benliğin yalın, tinsel veya ölümsüz bir töz olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi vermez. Zaten Kant düşünen benlik hakkındaki bu bilincin bilgi olmadığını sadece saf bir bilinç olduğunu söyler. Kant'ın 'transandantal ben bilinci' adını verdiği bu bilinç, transandantal felsefede daha çok epistemolojik rolü itibarıyla ön plana çıkar: "Dolayısıyla, tüm sezgi içeriği, bu içeriği kendinde barındıran tek bir öznde 'Düşünüyorum' ile zorunlu bir ilişki içerisindedir. Fakat bu temsil, *kendiliğinden (spontane)* meydana gelen bir aktır ve bu yüzden hissetme yetisine ait değildir. Onu ampirik ben bilincinden ayırmak için ona *saf ben bilinci* adını veriyorum. Bu bilinç, *orijinal bir ben bilincidir*, zira o, 'Düşünüyorum' temsilini (bilinçte her zaman tek ve aynı olan bu temsil, diğer tüm temsillere eşlik edebilen bir temsildir) meydana getirmesine karşın kendisi herhangi bir başka temsil gerektirmeyen bir bilinçtir".¹⁰ Kant'ın düşüncenin formel yahut mantıksal öznesi olarak betimlediği bu düşünen benlik, kategorilerin kaynağı ve transandantal zeminidir ve bu nedenle de mutlak bir birliğe sahiptir "...düşünce öznesinin mutlak birliğine ihtiyacımız vardır, aksi taktirde 'Düşünüyorum' (bir temsildeki içeriği) diyemezdik".¹¹

Düşünen benliğin transandantal felsefedeki rolü yaşamsal olmasına karşın onun mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi edinmemizin mümkün olmaması şaşırtıcı gelebilir, ama Kant'a göre benliğin mahiyetine ilişkin herhangi bir bilgi, sentetik bir bilgi olduğundan 'Düşünüyorum' gibi analitik önermeler bize bu benliğin mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi vermez. Ayrıca sentetik yargılar da sezgiyi gerektirdiğinden ve bizde de entellektüel sezgi olmadığından düşünen benliğin mahiyeti hakkında bilgi edinmek mümkün değildir: "Eğer birisi bana 'Düşünen bir şeyin mahiyeti nedir?' sorusunu sorarsa, ona verebileceğim herhangi bir *a priori* yanıtım yoktur. Zira bu sorunun yanıtı sentetik olmak zorundadır - analitik bir yanıt, belki düşüncenin ne olduğunu açıklayabilir, ama bunun ötesinde bu düşüncenin varoluş imkanını sağlayan şey hakkında herhangi bir bilgi veremez".¹²

Ancak bu demek değildir ki biz, düşünen benlik hakkında tamamen karanlıktayız. Kant'a göre biz bu benliğin mahiyeti hakkında bilgi sahibi olamazsak bile onun hakkında *a priori* bir bilince sahip olabiliriz. Kant'a göre bu bilinç, ne bir sezgidir ve ne de bir kavramdır; bu bilinç, içi boş bir 'düşünce' yahut 'yalın bir temsildir'. Bu yalın temsil, benliğin mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi vermez, ama onun varoluşu ve işlevleri hakkında saf bir bilinç sağlar: "Ne var ki bu 'Ben', bir sezgi olmadığı gibi bir kavram da

⁹SAE, A346/B404.

¹⁰SAE, B132.

¹¹SAE, A354.

¹²SAE, A398.

değildir; o sadece bilincin formudur...".¹³ Yani düşünen benliğin ne tür bir varlık olduğunu bilmesem bile onun düşünen bir varlık olarak var olduğunu söyleyebilirim, zira benlik, düşünen bir özne olarak deneyimin mümkün olması için zorunlu bir önkoşuldur: "...sentetik orijinal ben bilincinin birliğinde ben, sadece var olduğumun bilincindeyim, kendi içinde ben yahut tezahür eden ben olarak değil. Bu temsil bir düşüncedir, bir sezgi değil".¹⁴

Kant'ın 'Düşünüyorum' önermesiyle ifade ettiği bu transandantal ben bilinci, düşünen benlik hakkında saf bir bilinç sağlamanın yanında bir de genel olarak bilginin oluşmasında son derece önemli bir rol üstlenir. Bu bilinç, kategorilerin birliğinin ve dolayısıyla sezgi içeriğinin sentetik birliğinin kaynağıdır: "Tüm sezgi verilerini önceleyen ve tüm nesnelere temsillerinin ancak onunla ilişki içerisinde bulunmasıyla mümkün olduğu bu bilincin birliği olmasaydı hiç bir bilgi, bilgiler arasında hiç bir bağlantı ya da birlik mümkün olmazdı. İşte ben bu değişmez, saf, orijinal bilince *transandantal ben bilinci* adını veriyorum".¹⁵ Transandantal felsefede saf ben bilincinin tam bir bilgi olarak görülmemesine karşın, bu bilinç, Kant'ın bilgi felsefesinde yaşamsal bir rol oynar. Bunu Kant'ın transandantal ben bilincinin tüm bilginin zorunlu ve evrensel koşulu olduğuna ilişkin iddiasında açıkça görebiliriz. Zira Kant, transandantal ben bilincinin (yani 'Düşünüyorum' önermesinin), *a priori* olsun *a posteriori* olsun tüm bilgiye eşlik etmesi gerektiğini söyler: "...tüm deneyimi önceleyen ve onu mümkün kılan bir koşulun olması gerekir".¹⁶ Kant'a göre bu koşul düşünen benliktir, zira deneyim, hem iç ve hem de dış duydudan gelen farklı tezahürlerin (*appearances*) birbirine bağlanması ve düzene sokulması (yani sentezlenmesi) sonucu oluşur. Bu sentez ise bir takım zorunlu kuralların yani saf kavramların (kategorilerin) kılavuzluğunda yapılır. Kategorilerin transandantal yahut ontolojik zemini de transandantal ben bilincinin birliğidir. Başka bir ifadeyle söylersek, duydulardan gelen temsillerin nesnelere dönüşebilmesi için onların aynı özneye ait temsiller olarak birleştirilmesi ve kendilerine birlik verilmesi gerekir. Kant bunu şu şekilde dile getirir: "Bir sezgide verilen farklı temsiller, eğer tek bir ben bilincine ait olmazlarsa o zaman bunların birlik kazanabilmeleri ve *benim* olabilmeleri mümkün değildir. *Benim* temsillerim olarak bunlar, ancak tek bir evrensel ben bilinci altında birliğe sahip *olabilirler*, zira aksi takdirde bunların istisnasız bana ait olmaları imkansızdır".¹⁷

Bu pasajlardan anlaşılacağı üzere, Kant, tüm deneyimin yahut temsilin bilinç içerdiğini ve tüm bilincin de (en azından insan bilincinin) *ben* bilinci içerdiğini iddia etmek-

¹³SAE, A382.

¹⁴SAE, B157.

¹⁵SAE, A107.

¹⁶SAE, A107.

¹⁷SAE, B132-3.

tedir¹⁸. Onun 'Düşünüyorum' yargısının tüm deneyimin temelinde yer aldığına dair iddiası, bunun açık bir kanıtıdır. Zira Kant'ın bilgi kuramına göre ancak idrakın birer fonksiyonlarından ibaret olan yargılar bilgi statüsündedir; ve dolayısıyla idrak yahut düşünce her bilgi yargısına eşlik etmek durumundadır. Başka bir ifadeyle söylersek, 'Düşünüyorum' yargısı, düşünce öznesi olarak, tüm bilgi yargılarına - *a priori* yahut *a posteriori* - eşlik etmek zorundadır. Bu ise temsilleri tek bir ben bilinci etrafında birleştirmek suretiyle onlara bilişsel değerini verir: "'Düşünüyorum' yargısının tüm temsillerime eşlik etmesi gerekir, aksi takdirde bende temsil edilen ama düşünülmeyen bir şeyin olduğu ortaya çıkar ki bu da temsilin mümkün olmadığı anlamına gelir, en azından benim için bunun bir hiç olduğu anlamına gelir".¹⁹ Yani temsiller, tek bir özdeş benliğe atfedilebilirler: "Zira ancak tüm algıları tek bir bilince (orijinal ben bilinci) atfedersem onların bilincinde olduğumu söyleyebilirim".²⁰

Daha önce işaret edildiği üzere, temsiller, kategoriler ışığında transandantal ben bilincine dayanan transandantal muhayyile tarafından sentez edilirler. Dış ve iç duyudan gelen duyuşsal temsilleri yeniden üretip sentezlemek için bu temsillerin tek bir bilince yani kalıcı ve özdeş bir benliğe atfedilebilmeleri gerekir. Kant, benliğin mutlak birliği ve özdeşliğinin transandantal ben bilincinin analitik bir sonucu olduğunu belirtir: "Fakat ben bilinci, transandantal bir temsil olduğundan, kendi kendisiyle aynı ve özdeş olmanın ayrılmaz bir parçasıdır ve bu da *a priori* olarak kesindir".²¹ Başka bir ifadeyle, bu analitik birlik yahut özdeşlik, ben bilincinin sentetik birliğine dayanır. Bu kalıcı ve özdeş benlik ise Kant'a göre, düşünen benliktir ve bu nedenle, düşüncenin mantıksal öznesi olarak işlev görebilmesi için bileşik değil yalın olmak zorundadır, çünkü "... onun bileşik bir şey olduğunu düşünürsek o zaman onun her parçası, düşüncenin bir parçası olur ve ancak onların hepsi beraber tüm düşüncüyü meydana getirmiş olur. Fakat bu tutarlı bir şey değildir, zira farklı varlıklara dağıtılan temsiller (örneğin, bir mısranın sözcükleri), hiç bir zaman bir düşünce (bir mısra) meydana getiremezler. Dolayısıyla, bir düşüncenin bileşik bir şeyde varolması mümkün değildir".²²

'Düşünüyorum' ve 'Varım' Önergeleri

Kant'a göre düşünen benliğin transandantal bilinci, aynı zamanda bir öznenin yani düşünen benliğin *varoluşunun* bilincidir. Kant'a göre 'Ben varım' yargısı zaten 'Düşünüyorum' yargısının içinde gizli bir biçimde vardır, yani bu önerme analitik bir önerme-

¹⁸ Kant burada tüm bilincin ben bilinci gerektirdiğini söylerken insan bilincine atıfta bulunmaktadır; zira ben bilincine sahip olmadığımız düşündüğümüz hayvanların da bir tür nesne bilincine sahip olduğu söylenebilir.

¹⁹SAE, B131-2.

²⁰SAE, A122.

²¹SAE, A113.

²²SAE, A352.

dir. Onun ifadesiyle: “‘Düşünüyorum’ yargısı, kendi varoluşumu belirleyen aktı ifade eder. Varoluş, zaten bu yargının içerisinde mevcuttur, fakat onda bu varoluşun tarzı yani onun içeriği verilmemiştir”.²³ Başka bir ifadeyle, Kant’a göre, ‘Düşünüyorum’ ve ‘Ben varım’ önermelerinin ifade ettiği şey aynıdır. Ancak hemen belirtelim ki, bu önerme analitik bir önerme olduğundan sezgiden yoksundur. Kant’ın deyişiyle bu önerme benliğin mahiyeti hakkında bize hiç bir şey söylemeyen ‘belirsiz bir algıdır’. Kant’ın bu iki önermeyi aynı sayması, Descartes’in *cogitosuna* bir yanıt niteliğindedir, zira Kant, *cogitonun* bir totolojiden başka bir şey olmadığını söyler: “Kartezyen çıkarım denilen şey yani *cogito, ergo sum*, gerçek bir totolojidir, zira *cogito (sum cogitans)*, zaten varoluşumu içinde barındırmaktadır”.²⁴

Kant bu önermelerin ‘belirsiz bir algı’ olduğunu söylemesine karşın bunların yine de ampirik olduğunu öne sürer; bu önerme ampiriktir zira bunun gerçekleşmesi için mutlaka duyuşsal sezgiye ihtiyaç vardır. Kant’a göre ‘Düşünüyorum’ önermesi, analitik bir önerme değildir, zira bu önerme, düşünen benlik ile düşünme aktı arasında zorunlu bir bağın varolduğunu göstermez. Düşünme faaliyeti ancak sentezlenebilecek duyuşsal malzeme olduğunda mümkün olduğundan düşünme, duyuşsal sezgiye bağlı olacaktır: “...hissetme yetisine ait olan duyum, bu varoluşsal önermenin temelinde yer alır”.²⁵ Ancak hemen belirtelim ki, ‘Düşünüyorum’ önermesinin kendisi ampirik bile olsa ondaki ‘Ben’ öznesi ampirik bir özne değildir. Gerçi öznenin bilincine varmak için mutlaka bir duyuşsal sezgiye ihtiyaç vardır, ama düşünen öznenin (benliğin) bilincinde herhangi bir ampirik unsur söz konusu değildir. Ne var ki, bazı Kant yorumcuları, bunun tersini öne sürmüşlerdir. Örneğin Allison’a göre duyuşsal sezgi ‘Düşünüyorum’ önermesinin gerçekleşmesi için zorunlu olduğundan bu önermenin öznesinin yani ‘Ben’in ampirik unsur içerdiğini iddia eder: “...gerçek bir düşünme (‘gerçek bir şey’) bilinci olan ben bilinci, daima ampirik bir unsur içerir”.²⁶ Ancak Allison’ın iddiası Kant’ın transandantal bilince ilişkin ifadeleriyle çelişmektedir, zira Kant transandantal benliğin ampirik unsur içermediğini açıkça söyler.

Daha önce işaret edildiği üzere, Kant’a göre düşünen benlik, salt bir ‘temsil’ yahut sezgiden yoksun bir ‘düşünce’dir: “Bu düşünen ben ya da o veya şey ile düşüncelerin transandantal öznesinden başka bir şey temsil edilmez = x”.²⁷ Descartes’in aksine Kant, düşünen benliğin değişmez, yalın, immateryal bir töz olduğu iddiasını reddeder. Kant’a göre bizim düşünen benliğin Descartes’in iddia ettiği gibi değişmeden kalan bir töz olduğ-

²³SAE, B158n.

²⁴SAE, A355.

²⁵SAE, B422n.

²⁶Allison, ss. 280-1. Öyle görülüyor ki, Allison, ‘gerçek bir şey’i ‘ampirik bir şey’ ile özdeşleştirmektedir; bu ise ‘gerçek olanı’ ‘empirik olan’ ile sınırlandırmayan Kant’ın gerçeklik anlayışıyla uyumsuzdur.

²⁷SAE, A346/B449.

nu söyleyebilmemiz için onun hakkında entelektüel sezgiye sahip olmamız gerekir; ki böylece onun hakkında bilgi sahibi olabilelim. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi, Kant, insanlarda entelektüel sezginin olmadığını bir çok kez dile getirir: “İmdi, bende zamanın belirlenen şeyde yaptığı gibi *belirleyeni* veren (ben ancak onun spontaneliğinin bilincinde olabilirim) ve *belirleme* aktını önceleyen başka bir ben sezgisi olmadığı için kendi varoluşumu aktif bir benlik olarak belirleyemem; benim yapabileceğim tek şey, kendime düşüncemin yani belirlemenin spontaneliğini temsil etmektedir; bu taktirde benim varoluşum hâlâ sadece duyusal olarak yani bir tezahürün varoluşu olarak belirlenebilir. Fakat kendimi *tinsel* bir varlık olarak görmem, bu spontanlık sayesinde”.²⁸

Benlik ve Kategoriler

Transandantal felsefede varoluş bir kategoridir ve varoluş kategorisi, “belirlenmemiş olarak verilen bir nesneye değil de bizim hakkında kavram sahibi olduğumuz ve bu kavramın dışında bir gerçekliği olup olmadığını araştırdığımız bir nesneye uygulanabilir”.²⁹ Bizde ise düşünen özneye ilişkin belirlenmiş bir kavram olmadığından (zira Kant’a göre bizde düşünen özneye ilişkin salt ‘belirlenmemiş bir algı’ yahut ‘bilinç’ bulunmaktadır) ve düşünen benlik de zaten kategorilerin zemininde yer aldığından varoluş kategorisi düşünen benliğe uygulanamaz, zira biraz önce de ifade edildiği üzere kategoriler ancak ‘belirlenmiş algılara’ uygulanır; bu nedenle, kategorileri düşünen benliğe uyguladığımızda ortaya kısır bir döngü çıkacaktır. Bu konuda Kant şöyle der: “Biz böylece kendini yalın ve zamanda değişmeden kalan bir töz ve diğer tüm varoluşun kendisinden çıkarıldığı bir varoluş müteakibi olarak gören düşünen ‘ben’in (ruh), *kendisini kategoriler vasıtasıyla bilmediğini*, ama kategorileri ve onların vasıtasıyla tüm nesnelere mutlak ben bilincinin birliğinde ve dolayısıyla *kendisinin vasıtasıyla bildiğini* söyleyebiliriz. Bir nesneyi bilmem için ön koşul olan bir şeyi nesne olarak bilmem mümkün olmadığı ve belirleyen benliğin (düşüncenin) belirlenen benlikten (düşünen özne) ayrı olduğu - tıpkı bilginin onun nesnesinden ayrı olduğu gibi - aşikârdır.”³⁰

Birçok Kant yorumcusu, Kant’ın kategorilerin düşünen benliğe uygulanamayacağına ilişkin kanıtının geçersiz olduğunu düşünür. Örneğin Gram, Kant’ın söz konusu kanıtının bir yanlış anlamaya dayandığını öne sürer: “Kategorilerin mantıksal olarak bir benliğin varlığına dayandığını göstermek bir şey, bundan kategorilerin benliğe uygulanamayacağını çıkarmak başka bir şeydir, zira kategorilerin benliğe uygulanması varoluşsal bir dayanağa ilişkin iddianın sonucu değildir”.³¹ Gram, kategorilerin düşünen benliğe mantıksal yahut varoluşsal olarak bağlı olması gerçeğinin, kategorilerin düşünen ben-

²⁸SAE, B157n.

²⁹SAE, B422n.

³⁰SAE, B401-2.

³¹Gram, s. 76

liğe uygulanamayacağı anlamına gelmediğini düşünür. Gram, Kant'ın kategorilerin zeminini olarak düşünen benliğin kategoriler vasıtasıyla bilinmeyeceğine ilişkin kanıtını şu şekilde özetler:

- 1) Kendimi bilmem, ancak kategorileri sezginin içeriğine uyguladığının bilincinde olmamla mümkündür.³²
- 2) Fakat benlik (transandantal ben bilinci), "kategorilerin mümkün olmasını sağlayan şeydir".³³
- 3) Dolayısıyla benlik, "*kendini kategoriler vasıtasıyla bilmez*, bilakis kategorileri ve onların vasıtasıyla tüm nesnelere mutlak bir ben bilinci birliği içerisinde yani kendi dolayısıyla bilir".³⁴
- 4) "Bir nesneyi bilmem için gerekli olan bir şeyi bir nesne olarak bilemem".³⁵
- 5) Dolayısıyla, "düşüncelerin sentezindeki birliği, bu düşüncelerin öznesindeki algılanmış bir birlik olarak algılamaktan daha doğal ve yanıltıcı bir illüzyon yoktur".³⁶

Gram, bu kanıtın (4)'teki 'nesne' teriminin anlamının belirsizliğine dayandığını ve dolayısıyla geçersiz olduğunu öne sürer. Gram'a göre eğer (4)'te geçen 'nesne' terimini bir kurala göre sentezlenen algısal içerikler kümesi olarak anlarsak, o zaman bu gerçekten de Kant'ın ifade ettiği kısır döngüye düşülecektir. Fakat eğer 'nesne' terimi, "birinin kendi zihinsel tarihine atfedilebilecek herşey olarak" anlaşılırsa o zaman, bu kısır döngü yok olacaktır, zira benlik, kategori konusu olan bir şey değildir. Başka bir ifadeyle, Gram'a göre, Kant'ın kanıtı, sentez aktı ile birleştirme aktının birbirine karıştırılmasına dayanmaktadır. Gram'a göre, sentezle elde edilen bilginin kategorilerin sezgiye uygulanmasını zorunlu kılmasına karşın, benlik bilgisini de içeren birleştirmeye elde edilen bilgi, böyle bir uygulamayı zorunlu kılmaz: "Burada döngü, benliği kategoriyal olarak belirlenmiş bir nesne olarak bilmekten kaynaklanmaktadır, yoksa benliği, bir kişinin kalıcı zihinsel tarihine ait olan algı aktılar dizisinin birleştirilmesinden oluşan bir nesne olarak bilmekte herhangi bir döngü yoktur".³⁷

Gram'a göre düşünen benliğin bilgisi, kategorilere göre işleyen ve dolayısıyla kuralara dayanan senteze dayanmaz, bilakis, kategorilere dayanmayan birleştirme aktlarına dayanır: "Transandantal ben bilincinin bizim genel olarak sentez yapma yetimiz olduğu gerçeği, onu mantıksal olarak her türlü sentezin zorunlu koşulu yapacaktır. Fakat bu, onu sadece kurallı yapılan sentezlerin koşulu yapacak ve fakat kuralsız yapılan sentezlerin yani salt birleştirmelerin (*Verbindungen*) koşulu yapmayacaktır. İçeriğin sentezlenmesi

³²SAE, A401.

³³SAE, A401.

³⁴SAE, A402.

³⁵SAE, A402.

³⁶SAE, A402.

³⁷Gram, s. 76.

ile birleştirilmesi arasındaki fark, benliğin de sentezin değil ama birleştirmenin nesnesi olabilmesini mümkün kılmaktadır”.³⁸ Gram buradan şu sonuca ulaşır: “Biz böylece Kant’ın kategorilerini benliğe uygulamadan benlik bilgisini elde etmiş olduk. Kant’ın bu konudaki kanıtı, benlik bilgisinin imkansızlığını değil, kategori yoluyla elde edilen benlik bilgisinin imkansızlığını göstermektedir”.³⁹

Gram’ın kanıtına baktığımızda görürüz ki, onun Kant’ın kategorilerin benliğe uygulanamayacağına ilişkin iddiasına yönelttiği eleştiri bir dereceye kadar makuldür, zira kategorilerin varoluşsal olarak düşünen benliğe dayanması, onların düşünen benliğe uygulanmasına engel değildir. Burada mantıksal öncelik ile varoluşsal önceliği birbirine karıştırmamak gerekir. Dolayısıyla, kategoriler benliğe uygulanabilir, ama burada herhangi bir sezgi olmadığı için benlik hakkında herhangi bir bilgi sağlamaz. Bu ancak benlik hakkında ‘içi boş bir düşünce’ yahut ‘salt bir bilinç’ sağlar. Kanaatimce Kant, kategorilerin benliğe uygulanamayacağını söylerken bunu kastetmiştir. Ne var ki, Gram, aynı zamanda, benlik bilgisinin sentez aktının değil, kategori gerektirmeyen birleştirme aktının bir sonucu olduğunu iddia eder. Ancak bu iddianın temelsiz olduğu açıktır, zira, Kant açık bir biçimde, her türlü nesne bilgisinin kategorilerin klavuzluğunda işleyen yani kurallara dayanan *sentezi* gerektirdiğini söyler. Bu da demektir ki, Kant’a göre sezgi içeriğini sentezlemeden salt birleştirmek, bizi nesne bilgisine götürmez. Aslında Kant’ın *SAE*’deki tüm çabası da kategorisiz bilginin mümkün olmadığını göstermektir. Dolayısıyla, Gram’ın bu iddiası temelsizdir ve hiç bir metinsel kanıtı dayanmamaktadır.

Transandantal Ben Bilinci: Çelişen Yorumlar

Bir çok yorumcu tarafından savunulamaz bir kavram olarak görülen Kant’ın transandantal ben bilinci kavramı, ilk ortaya atıldığından beri çok çeşitli tartışmaların odağı haline gelmiştir. Bu kavrama ilişkin farklı ve hatta zaman zaman çelişik yorumlar, kısmen Kant’ın bu kavramı ifade ederken kullandığı dilin zor anlaşılabilir bir dil olmasından ve kısmen de kavramın kendisinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Guyer, *SAE*’nde bu kavramın en az üç ayrı anlamda kullanıldığını iddia eder: 1) benliğin farklı hallerinde kendisiyle özdeş kalmasının (zorunlu) temsili; 2) bu temsili yahut onun meydana gelmesinin koşullarını yaratan zihnin gücü; ve 3) muhtemelen salt ‘Düşünüyorum’ ifadesi yahut düşüncesi.⁴⁰

Bazı yorumcular, transandantal ben bilinci kavramını nesnel olarak geçerli olan yargıların bilinci olarak görürken (örneğin Allison ve Brook) bazıları da ona daha öznel yahut psikolojik bir yorum vermiştir (örneğin Kitcher). Örneğin Brook’a göre transandantal ben bilinci, herhangi bir ben bilincine atıfta bulunmaz: “Eğer transandantal ben bilin-

³⁸Gram, s. 77.

³⁹Gram, s. 77.

⁴⁰Guyer, s. 207n.

ci, içsel tezahürleri tek bir küresel nesne içinde birleştiren yetimiz ise...o zaman bunun ben bilinci ile aynı olduğunu yahut onu gerektirdiğini göremiyorum”.⁴¹ Brook, transandantal ben bilincini, temsilleri ‘tek bir küresel nesne’ olarak adlandırdığı şey altında birleştiren bir yeti olarak anlar. Brook, ‘tek bir küresel nesne’ ibaresinden ayrı durmayan bilakis tek bir nesne yahut birleşik bir deneyim içerisinde biraraya getirilmiş temsiller sistemini kasteder. Görüldüğü gibi Brook transandantal ben bilincinin öznel yönünü ihmal ederek onun salt nesnel yönüne vurgu yapmaktadır. Peki bu yorum Kant’ın ifadeleriyle ne kadar örtüşmektedir?

Kant’ın SAE’nin ‘Transandantal Dedüksiyon’ adlı bölümünde transandantal ben bilinci ile ilgili söylediklerine bakılırsa bu sorunun yanıtının olumsuz olduğu görülecektir. ‘Transandantal Dedüksiyon’, biri öznel ve diğeri nesnel olmak üzere iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. Öznel kısım, kendi kendisiyle özdeş tek bir düşünce öznesinin gerekliliğini savunurken, nesnel kısım, adından da anlaşılacağı üzere, transandantal ben bilincinin nesnel yönünü ön plana çıkarır. Başka bir ifadeyle, öznel kısım, tüm zihinsel hallerin yahut temsillerin tek bir özneye atfedilmesi gerektiğini söylerken nesnel kısım, tüm temsillerin kategoriler altında nesnel olarak birleştirilmesi gerektiğini öne sürer. Görüleceği üzere bu iki yön arasında yakın bir ilişki söz konusudur, zira biri olmadan diğeri olmayacağı aşikardır. Kant’a göre düşünen benliğin nesnel işlevi, onun öznel yönüne dayanır. Başka bir ifadeyle, düşünen benliğin nesnel yönünü temsil eden kategoriler, düşünce öznesi olarak düşünen benliğe dayanır. Dolayısıyla, transandantal ben bilincini salt nesnel bir yargılar sistemi olarak yorumlamak, eksik olacaktır, zira bu tür bir yorum, transandantal ben bilincinin öznel yönünü görmezden gelmektedir.

Keller de transandantal ben bilinci konusunda Allison ve Brook’a benzer bir yorum getirir. Keller’e göre bizim genel olarak kavram oluşturma yeteneğimiz - ki ona göre bu, bizim başkalarının da ulaşabildiği temsilleri kendine ait görme yeteneğidir - bizim transandantal ben bilinci yeteneğimize dayanmaktadır ve bizim için bilişsel değer taşıyan herhangi bir temsili içerik transandantal ben bilincinin varlığına dayanır. Keller’e göre temsiller ancak bir öznenin onları karşılaştırabilme imkanı barındırdığı zaman bizim için anlam kazanırlar. Keller, transandantal ben bilincini, kişisel olmayan bir ben bilinci olarak yorumlar: “Bana göre tecrübemizin ben bilincinin koşullarına tabi olduğu tezi ni doğru anlamak demek, bizim kendimize ilişkin temsilmizim temelde kişisel olmayan bir biçimde olduğu demektir. Bizim kendimizden bahsederken kullandığımız ‘ben’ ifadesi, kişisel olmayan yani kişiler üstü bir ben temsildir. Her birimizin kendisine aınfta bulunurken kullandığı ‘ben’ ifadesi, prensip itibarıyla herkese uygulanabilecek bir şeydir. Kanaatimizce, Kant’ın transandantal ben bilinci kavramıyla kastettiği de budur”.⁴²

Keller’e göre, onun transandantal ben bilinci yorumu, farklı ve alternatif bakış açıla-

⁴¹Brook, s. 145.

⁴²Keller, ss. 2-3.

rına imkan vermektedir. Ona göre bir başka rasyonel varlığının bakış açısını temsil edebilme yeteneği, “kendimi ve başkalarını kişisel olmayan bir tarzda temsil etme” yeteneğinden başka bir şey değildir.⁴³ Keller, transandantal ben bilinci kavramının kişinin kendisini onu diğer insanlardan ayıran şeylerden soyutlayarak temsil etmesi anlamına gelmektedir. Keller, ampirik ben bilincinin kişisel ben bilincine karşılık geldiğini ve fakat transandantal ben bilincinin kişisel olmayan ben bilincine tekabül ettiğini iddia eder. Ona göre kişisel ben bilinci (ampirik ben bilinci), kişinin kendisi ile temsilleri arasında ve başka insanların da onların temsilleri arasında bir ayırımı yapmayı içerdiğini ve fakat transandantal ben bilincinin kişinin kendisi ile başkaları arasındaki böyle bir ayırımı aştığını öne sürer. Ona göre bilgi, her iki tür ben bilincini de içerir. Ne var ki, Keller’ın yorumu da transandantal ben bilinci konusunda tüm resmi yansıtmamaktadır. Onun yorumu da transandantal ben bilincinin nesnel yönünü ön plana çıkarırken öznel yönünü görmezden gelmektedir.

Ancak hemen belirtelim ki, tüm Kant yorumcuları transandantal ben bilincini onun salt nesnel yönü itibarıyla ele almazlar. Örneğin Kitcher, transandantal ben bilincine yukarıdaki yorumcuların aksine psikolojik yahut öznel bir yorum verir. Kitcher, Kant’ın transandantal ben bilinci kavramının onun transandantal sentez kavramı anlaşılmadan anlaşılamayacağını öne sürer. Kitcher, birçok yorumcunun psikolojik bir kavram olarak gördüğü ve dolayısıyla bilgide herhangi bir rolü olmadığını söyleyerek reddettiği transandantal sentez kavramının burada son derece önemli bir rol oynadığını belirtir. Transandantal ben bilincini “içerik olarak birbirine bağlı bir temsiller sistemi” olarak yorumlayan Kitcher, transandantal ben bilincinin bir transandantal özne bilinci olduğunu transandantal sentez vasıtasıyla tüm temsilleri “varoluşsal olarak birbirine bağlı bir sistem” içerisinde birbirine bağlayarak bütünleştirdiğini söyler. Temsilleri, varoluşsal olarak bir bütün olan bir sistem içerisinde birbirine bağlayarak bütünleştirmek de Kitcher’e göre bu temsillerin kendi kendisiyle özdeş olan bir benliğe yani *bana* atfedilmesi demektir. Ancak Kitcher, bu iki şeyin birbiriyle nasıl aynı olduğunu açıklamaz. Ona göre birbirine bağlı bu temsiller sistemi içerisinde yer almayan temsiller, herhangi bir şeyi temsil edemez. Kitcher, kendi yorumunun Kant’ın metni tarafından desteklendiğini öne sürerek aşağıdaki pasajı örnek gösterir: “Bu ilişki [kendi kendisiyle özdeş olan bir özneye ait olan], sadece benim her temsilin bilincinde olmamla mümkün olmaz, bilakis, ancak benim bir temsili bir başkasıyla *birleştirmemle* mümkün olabilir... *a priori* olarak oluşturuldukları haliyle sezgilerin içeriğinin sentetik birliği, *benim* tüm belirlenmiş düşüncemi *a priori* olarak önceleyen ben bilincinin özdeşliğinin dayanağıdır”.⁴⁴ Kant’ın transandantal ben bilinci kavramını Hume’un benlik anlayışıyla karşılaştıran Kitcher, Hume’un aksine transandantal felsefede benliğin salt bir algılar demetinden ibaret olmadığını, bila-

⁴³Keller, s. 4.

⁴⁴SAE, B133-4.

kis birbiriyle sentetik olarak bağı olan temsillerden meydana geldiğini ve bunun temsiller arasında bir nedensel bağı gerektirdiğini iddia eder: "Hume'un zihinsel haller arasında herhangi bir varoluşsal bağı olmadığına dair iddiasının aksine Kant, tüm mümkün temsillerin birbirine içeriksel olarak bağı bir zihinsel durumlar sistemine - yani düşünen bir benliğe - ait olmaları gerektiğini söyler".⁴⁵

Kant'ın benlik ve ben bilgisi konularında rasyonalistlerden ziyade Hume'a daha yakın olduğu dikkate alındığında - Kant'ın kendi başına var olan tözsel bir varlık olarak benliği reddetmesi onu rasyonalistlerden uzaklaştırıp Hume'a yaklaştırmıştır - Kitcher pek de haksız sayılmaz. Bilindiği gibi, Hume'a göre benliğin kendi kendisiyle özdeş olan ve zamanda değişmeden kalan bir töz olduğuna dair bizde herhangi bir duyuşsal izlenim ve dolayısıyla ide bulunmamaktadır. Bu tür bir benlik anlayışı, Kant'ın ampirik benlik anlayışına daha yakındır. Zira Kant'ın ampirik benliği, kendi başına var olan ve zamanda değişmeyen bir töz değildir. Fakat Kant'ın Hume ile olan benzerliği bu noktada sona erer. Kant, ampirik benliğe ek olarak, bir de transandantal benlik olduğunu ve bu benliğe ilişkin bilincin ampirik değil, saf yahut transandantal olduğunu söyleyerek Hume'dan ayrılır. Kant'a göre algılardaki süreklilik ve benzerlik bize zamanda değişmeden kalan bir şeyin var olduğu bilincini vermez ve dolayısıyla Hume ile burada aynı fikirdedir. Ama yine Kant'a göre, bizde değişmeyen bir ben bilincinin oluşabilmesi için söz konusu algıların belli kurallar dahilinde birbirine bağlanması yani sentezlenmesi gerekir: "Eğer her temsil birbirine tamamen yabancı yani biri diğerinden ayrı olsaydı o zaman, bilgi diye bir şey mümkün olmazdı. Çünkü bilgi, esas itibarıyla temsillerin birbiriyle karşılaştırıldığı ve irtibatlandırıldığı bir bütündür".⁴⁶ Yine: "Eğer şimdi düşündüğümüz şeyin bir dakika önce düşündüğümüz şey ile aynı olduğunun bilincinde olmasaydık, temsil dizilerindeki tüm yeniden üretmelerin bir anlamı olmazdı...Eğer ben, sayı sayarken, şimdi önümden geçen birimlerin birbirine eklendiğini unutsaydım o zaman, bu birimlerin birbirine eklenmesinden bir bütünün çıktığını asla bilemezdim ve dolayısıyla sayılar konusunda tam bir cehalet içinde kalırdım".⁴⁷

Kitcher'ın transandantal ben bilinci yorumunun yukarıda zikredilen 'nesnel' yorumlardan daha çok Kant'ın niyetine yaklaştığını söyleyebiliriz. Ancak hemen belirtelim ki, Kitcher'ın yorumu da Kant'ın varmak istediği noktaya tam parmak basmamaktadır. Zira Kant, transandantal ben bilincinin zamanda değişmeden kalan kendi kendisiyle özdeş bir ben bilinci olduğunu söylerken, Kitcher'ın birbiriyle nedensel olarak bağı bir zihinsel durumlar sistemi, böyle bir benliğin varlığını zorunlu kılmamaktadır. Kitcher'ın benliği böyle görmesi, onu Kant'tan daha çok Hume'a yaklaştırmaktadır, zira Kitcher, zihinsel durumların birbirine zorunlu bir nedensel bağı ile bağı olduğunu söylemesine karşın bu

⁴⁵Kitcher, s. 117.

⁴⁶SAE, A97.

⁴⁷SAE, A103.

zorunlu bağına neye dayandığını belirtmemektedir. Halbuki Kant, bu bağına temelini transandantal benlik olduğunu söyler. Ayrıca Kitcher'in yorumu transandantal benliğin nesnel ve öznel yönleri arasındaki zorunlu bağı göstermek bir yana bu yönleri birbirinden iyice ayırmaktadır.

Ne var ki, Kitcher'in transandantal ben bilincine ilişkin yorumundaki tek eksiklik bu değildir. Kitcher, şaşırtıcı bir biçimde, düşünen benliğin fenomenal bir varlık olduğunu öne sürer. Zira ona göre "içeriksel bağıllık ilişkisi zihinsel durumlar arasında meydana gelmektedir ve bunların kendisi de fenomenaldır".⁴⁸ Kitcher, bu bağlamda transandantal ben bilincinin ontolojik statüsünü Kant'ın nedensellik kavramının ontolojik statüsü ile karşılaştırır. Kitcher, nedensellik kavramının transandantal bir yasa olmasına karşın ampirik bir mahiyet arzettiğini öne sürerek transandantal ben bilincinin de bu şekilde düşünülebileceğini iddia eder. Yani ona göre transandantal ben bilinci de bizzat transandantal ise de içeriği itibarıyla ampirik olabilir. Ancak böyle bir benzerliğin işlemeyeceği ortadadır, zira nedensellik kategorisinin ontolojik statüsü ile bu kategorinin varoluş zemini olan düşünen benliğin ontolojik statüsü farklıdır. Ayrıca Kitcher'in Kant'ın nedensellik kavramının ampirik olduğuna ilişkin iddiası büyük bir yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır, zira nedensellik yasası (ve diğer tüm saf kavramlar) elbette ampirik kavramların temelinde yer alırlar ama kendileri ampirik değil saf yani *a priori*dir.

Allison da Kant'ın düşünen benliğinin numenal bir varlık olarak görülemeyeceğini söyler. Ancak Allison düşünen benliğin Kitcher'in iddia ettiği gibi fenomenal bir varlık da olmadığını iddia eder. Allison, *SAE*'nde bu konuda iki farklı yaklaşım olduğunu söyler. Birincisine göre - ki bu ona göre Kant'ın 'resmi görüşüdür' - düşünen benlik, numenal yahut 'gerçek' benliktir. Allison bu görüşün "tutarlı olmadığını ve 'Geçersiz Çıkarımlar' bölümündeki argümanın eleştirel yönüyle çatıştığını" söyler.⁴⁹ Allison'a göre düşünen benliğin ontolojik statüsüne ilişkin ikinci yorum, Kant'ın 'Rasyonel Psikoloji'ye yönelttiği eleştirilerle tutarlıdır, zira bu yorum, ben bilincinin öznesini, numenal benlikten ve "aslında herhangi bir düşünülür *nesneden*" ayırır.⁵⁰ Ne var ki, Allison, bütün bunlara karşın düşünen benliğin ne tür bir nesne olduğunu söylemekten kaçınır. Onun ifadelerine bakılırsa Allison'un düşünen benliğin fenomenal karakterine karşı çıkacağı anlaşılmaktadır.

Düşünen benliğin ontolojik statüsüne ilişkin bu farklı yorumların da gösterdiği gibi - ki bu yorumlara başkaları da eklenebilir - Kant'ın bu konudaki görüşü pek net değildir. Kant'ın bazen düşünen benliğin numenal bir varlık olduğunu ima etmesine karşın böyle bir görüş transandantal felsefenin temel epistemolojik varsayımlarıyla açıkça çelişmek-

⁴⁸Kitcher, s. 120.

⁴⁹Allison, s. 287.

⁵⁰Allison, s. 287.

tedir. Zira transandantal felsefede düşünen benlik, kategorilerin yani saf kavramların ve onların vasıtasıyla tüm deneyimin formlarının kaynağıdır ve dolayısıyla numenal olmaz, zira numenal varlıkların hiç bir epistemolojik rolleri yoktur. Düşünen benlik ise, daha önce de işaret edildiği gibi, hayati bir epistemolojik rol oynar. Öte yandan, düşünen benlik, fenomenal bir entite de olamaz zira düşünen benlik zaten tüm fenomenal varlıkların temelinde yer aldığı için onların ön koşuludur. Ayrıca fenomenal varlıklar zaman ve mekanda yer alırlar ve dolayısıyla onlar hakkında duyuşsal sezgimiz vardır, ama düşünen benlik zaman ve mekanda yer almadığı için onun hakkında herhangi bir duyuşsal sezgiye sahip değiliz.

İmdi, eğer düşünen benlik, ne fenomenal ve ne de numenal bir varlık ise ne tür bir varlıktır? Ya da kendi başına var olan bir varlık mıdır? Kant'ın *transandantal* kavramı burada bize yol gösterebilir. Kant, transandantal kavramını, deneyimin *a priori* koşulları için kullanır. Transandantal bir koşul yahut kavram, numenal olan ile fenomenal olan arasında bir köprü görevi görür. Kant, transandantal kavramları yahut koşulları kendi başına var olan bağımsız varlıklar olarak değil, deneyimi düzenleyen *a priori* ilkeler olarak görür. Deneyimin transandantal koşulu olan düşünen benlik de böyle bir şekilde anlaşılmalıdır; yani salt epistemolojik rolü itibariyle anlaşılmalıdır. Zira düşünen benlik, kendi başına var olan bir varlık değil, benliğin numenal ve fenomenal yönleri arasında köprü kuran transandantal bir koşuldur.

Ancak düşünen benliğin deneyimin *a priori* bir koşulundan başka bir şey olmadığını söylediğimizde de sorunlar ortaya çıkmaktadır. Zira Kant, düşünen benliğin, sezgiyi belirleyen aktif güçlere sahip olduğunu söyler. Ama kendi başına varolan bir varlık dahi olmayan bir şey nasıl aktif güç sahibi olabilir ve sezgiyi belirleyebilir? Başka bir ifadeyle, eğer düşünen benlik, deneyimde aktif bir rol alıyorsa o zaman aktif bir varlık olmalıdır, zira eğer ortada bir aktivite varsa aktif bir varlık da olmalıdır. Ama yukarıda gördüğümüz gibi Kant, düşünen varlığın kendi başına varolan bir varlık olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla, öyle görülüyor ki, Kant'ın transandantal benlik ve ben bilinci kavramı daha çok tartışma götürür.

KAYNAKÇA

- Allison, H. E., *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense* (New Haven: Yale Univ. Press, 1983).
- Brook, A., *Kant and the Mind* (New York: Cambridge Univ. Press, 1994).
- Gram, M. S., *The Transcendental Turn: The Foundation of Kant's Idealism* (Gainesville: University of Florida Press, 1984).
- Guyer, P., "Kant on Apperception and *A Priori* Synthesis," *American Philosophical Quarterly* 17 (1980), 205-12.
- Kant, I., *Critique of Pure Reason*, çev. N. K. Smith (New York: St Martin's Press, 1965).
- _____. *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, çev. M. Gregor (The Hague: Martinus Nijhoff, 1974).
- Keller, P., *Kant and the Demands of Self-Consciousness* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1998).
- Kitcher, P., "Kant's Real Self", *Self and Nature in Kant's Philosophy* içinde, A. W. Wood (ed.) (Ithaca: Cornell Univ. Press, 1984).

Abstract: *The Consciousness of Transcendental Self in Kant*

This paper examines one of Kant's most controversial concepts, namely the 'transcendental apperception'. Kant introduces this notion primarily for epistemological reasons, as it plays a crucial role in the formation of knowledge. Although the transcendental apperception does not provide any substantial *a priori* knowledge about the nature of the thinking self - because we do not have any intuition of this self; Kant rejects the existence of intellectual or *a priori* intuition in human beings - it nevertheless yields pure (*a priori*) awareness of its existence and functions. This pure self-consciousness is neither an intuition nor even a concept, but rather an empty 'thought'. The thinking self which is characterized by Kant as the formal or the logical subject of thought, functions as the source of the categories and *a priori* principles of experience. As I have tried to show in this paper, however, Kant's notion of the transcendental apperception faces some serious problems which affect his theory of knowledge in general.

Key Words: Kant, Self, Transcendental, Knowledge.